

УДК 94(477)

Володимир Місько

**СВІТОВА ГІБРИДНА ВІЙНА: УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТ: МОНОГРАФІЯ
/ ЗА ЗАГ. РЕД. В. П. ГОРБУЛІНА. – ХАРКІВ: ФОЛІО, 2017. – 496 С.**

У статті прорецензовано колективну монографію, підготовлену фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, вперше у вітчизняній та світовій науці детально досліджено явище світової гібридної війни в перспективі російської агресії проти України. Сутність гібридної війни розглянуто у контексті системної кризи світової безпеки, а її феномен – як новітній вид глобального протистояння.

Детально розглянуто причини та передумови російської агресії проти України, її стратегічні цілі, а також особливості ведення гібридної війни у різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. Аналізуються локальні успіхи нашої держави у протидії ворожим планам РФ за окремими напрямками. Зроблено загальний висновок про доведення Україною своєї спроможності як держави, що відстоює свій суверенітет у боротьбі з агресором. Розглянуті питання реформування міжнародних безпекових інститутів та пошуку балансу сил у новій, гібридній реальності.

Ключові слова: монографія, рецензія, гібридна війна, Україна, світова безпека.

Монографія фахівців Національного інституту стратегічних досліджень присвячена актуальній не лише науковій проблемі – світовій гібридній війні і агресії, пов'язаної із захопленням Росією території суверенної держави, але й серйозному виклику сучасності – протистоянню російській окупації. Вона є актуальною з огляду на ті процеси, що мають місце в сучасному житті України і пов'язана із порушенням Росією кордонів незалежної держави.

Безумовним здобутком авторів праці є систематизація й висвітлення багатоаспектної проблеми сучасного глобального світу – гібридної війни. Послідовним й виваженим є цілісний аналіз процесів, пов'язаних з окресленою проблемою.

Рецензоване наукове дослідження є актуальним і заслуговує високої оцінки як науковців, так і державних діячів та політиків, у ньому комплексно досліджено й цілісно проаналізовано як джерела і передумови гібридної війни; світову гібридну війну, породжену російською геополітикою; особливості її проведення Росією проти України; шлях до перемоги нашої держави у боротьбі з окупантами.

Цілісний аналіз досліджуваної проблематики дає необхідний матеріал для узагальнень і висновків, скерованих на розкриття поставлених у монографії завдань. Варто наголосити, що рецензована монографія відзначається ґрунтовністю, що дало можливість її авторам висловити свою власну компетентну думку з приводу гібридної війни та окупації Росією території України.

Поділ монографії на розділи дуже тісно пов'язаний зі зміною не лише геополітичного становища, але й, передусім, складових гібридної війни, виходячи з об'єктивних реалій часу. Певною мірою, такий поділ відзначається неординарністю в осмисленні досліджуваної проблеми та її глибокому трактуванні й аналізі.

Структура праці детально осмислена, логічна, послідовна, виважена і лаконічна, науково аргументована, як і виклад матеріалу власне у самих розділах. На нашу думку, вона є досить вдалою й цілісною, оскільки дає змогу розкрити складний процес сучасних подій, які відбуваються не лише у світовій політиці загалом, але й у протистоянні України російській агресії.

Принадібно зауважимо, що рецензована монографія складається з шістнадцяти розділів, які стосуються з'ясування джерел і передумов гібридної війни; світової гібридної війни, породженої російською геополітикою; особливостям її проведення Росією проти України; шляху до перемоги нашої держави у боротьбі з окупантами.

Сьогодні людство стоїть перед викликом гібридних війн, подобається нам це чи ні. Саме такі війни породжують формування нового гібридного світу, або, точніше, – гібридного світоустрою. І ми мусимо адекватно відреагувати на цей виклик, описати його не заперечуючи, але приймаючи реальність такою, яка вона є. Світова гібридна війна – новітнє глобальне міжнародне протистояння, яке виникає в умовах сучасного геополітичного устрою, боротьба, за домінування і впливи, яка ведеться силами держав, їх коаліцій та позадержавними акторами. Одним із фронтів такої війни сьогодні є український. Точкою відліку для формування гібридного світоустрою стала агресія Росії проти України. Автори монографії наголошують на тому, що ключова проблема нинішнього «процесуального моменту» саме в тому, що багато людей (політики, експерти, науковці, журналісти), як і раніше, думають про нинішній стан як про щось тимчасове. Вони часто

сприймають і трактують його як щось таке, що є «відхиленням від норми» або просто «транзитним станом» до кардинально іншого «кращого майбутнього». Більше того, так про це думають і ті, хто зруйнував цей світопорядок, який ще кілька років тому здавався нам непорушним: Москва та її кремлівсько-державний істеблішмент (політичний, інтелектуальний, військовий), що є «елітою» лише умовно. Загалом же спостерігається чітка неготовність не тільки РФ, а й Заходу прийняти нову реальність.

Варто зазначити, що діючи в обхід основоположних принципів світопорядку, порушуючи норми і правила міжнародних відносин, Росія тим самим втратила кредит довіри, аби вважатися надійним і шанованим міжнародним партнером. І західні санкції стали лише зовнішнім виявом цього, не так позбавляючи Москви доступу до критично важливих ресурсів (від фінансових – до технологічних), як ускладнюючи їх використання.

Необхідно наголосити на тому, що Росія й сама стає дуже вразливою до інструментів і механізмів, методів і методологій гібридної війни – якщо вони будуть використані проти неї, особливо в тих регіонах, які й без того ослаблені у військовому та забуті в адміністративному сенсі. Йдеться насамперед про Далекий Схід, відкритий для повзучої китайської експансії, яка може розпочатися вже найближчими роками і тривати десятиліття. Поки що Москва робить те, що вона робила завжди, і досить успішно, – знищує існуючу реальність. У справі деструкції з нею зрівнятися важко. Проте конструктив завжди був її слабким місцем, а тепер і поготів.

Погоджуємося з думкою авторів монографії про те, що РФ нічого пред'явити не тільки світові та країнам, що її оточують, – їй нічого пред'явити і своїм власним громадянам. Показово, що лівова частка російських публічних стратегічних/аналітичних документів останнього часу майже не звертається до проблем розвитку всередині країни: майже немає документів стосовно нових стратегій в економіці, соціальній політиці, етнопатрістичній політиці, медицині, охороні здоров'я тощо. Натомість безліч «зовнішньо орієнтованих» документів: зовнішня політика, можливості застосування сили (в усіх її проявах) за кордоном, аналіз зовнішніх ворогів та союзників.

Логічним є міркування про те, що внутрішньої політичної опозиції (як запоруки розвитку політичної системи та забезпечення контролю над владою) в РФ немає як такої. Як і немає самого політичного життя – воно фальсифікується боротьбою окремих кланів та груп інтересів. Однак Україна, як і раніше, залишається у фокусі зовнішньополітичної діяльності Кремля. І, судячи з усього, практична діяльність РФ тут і надалі зосереджуватиметься на підтримці створених псевдореспублік та продовженні (з поправкою на зміну умов) ведення гібридної війни проти нашої країни.

Варто зауважити, що майже три роки гібридного протистояння з Росією стали найсерйознішим випробуванням для України, її суверенітету, незалежності і права українського народу самому визначати своє майбутнє. Ігноруючи норми міжнародного права і власні зобов'язання за багатосторонніми і двосторонніми договорами, Кремль вдався до збройної агресії проти України. Її наслідки виявилися надзвичайно тяжкими: анексовано Крим та окуповано частину території Донбасу; загинуло понад 10 тис. громадян України і майже 2 млн були змушені залишити свої домівки; зруйновано велику кількість об'єктів економіки, промислове обладнання частини сучасних підприємств розграбовано і вивезено на територію РФ.

І все ж досягти жорстких самовпевнених цілей агресії Кремлю не вдалося. Зокрема, провалився проект «Новоросія», за яким передбачалося виведення з-під юрисдикції України її південних і східних областей. Збройні Сили, правоохоронні органи і спеціальні служби України спромоглися за короткий час відновити свої спроможності й зупинити агресора. Значною мірою це стало можливим завдяки масовій громадянській підтримці, у формі добровольчого і волонтерського рухів.

Варто погодитися з авторами праці в тому, що гібридна агресія РФ є головною загрозою для національної безпеки України. Одночасне застосування противником конвенційних та неконвенційних засобів досягнення власних цілей, спрямованих проти суверенітету України, створює взаємно підсилювальний руйнівний ефект. Анексія Криму, не визнана міжнародною спільнотою, поява на сході України непідконтрольних територій та формування на них незаконних квазідержавних утворень підбивають основи конституційного ладу, порушують суверенітет та територіальну цілісність України.

Досвід російської агресії проти України демонструє, що поняття гібридної війни варто розглядати не тільки як новітній різновид ведення війн та новий тип воєнного конфлікту. Гібридну війну можна й доцільно кваліфікувати також як новітню форму глобального протистояння у сучасному безпековому довіклі. Конфлікти, що палають або жевріють у різних точках земної кулі, стають ознакою глобального процесу гібридного протистояння. Такі події, як війна Росії проти України, війна в Сирії, конфлікт і в тихоокеанському регіоні, є виявами спільного процесу деструкції

попередньої системи міжнародної безпеки і формування нових, ще не визначених форм спільного існування в умовах непевності й непередбачуваності.

Досвід російської гібридної агресії засвідчив, що феномен гібридної війни має два асиметричні модули існування – матеріальний (фізичний і дискурсивний). У військовому (матеріальному) вимірі російсько-український конфлікт є локалізованим, охоплюючи частину території України. Натомість дискурс цієї гібридної війни набув глобального масштабу. Конфлікт інтерпретацій у вигляді зіткнення стратегічних наративів з протилежними версіями подій використовується як різновид зброї поряд з невійськовими компонентами гібридних дій.

Автори праці зауважують, що міжнародне безпекове середовище нині характеризується турбулентністю процесів у всіх сферах, дедалі більшого поширення у світі набувають сепаратистські рухи. При цьому часто можна спостерігати штучне перебільшення чинників, що формують сепаратистську загрозу в країні, як із пропагандистською метою, так і для обґрунтування необхідності вжиття радикальних заходів. Зазвичай, все це відбувається під впливом зацікавлених держав, які надають військову, політичну та інформаційну підтримку сепаратистам.

Протидія сепаратистським проявам з боку держави суттєво ускладнюється через наявність у міжнародному праві певної колізії між принципами щодо недоторканності кордонів та поваги територіальної цілісності, з одного боку, і правом усіх народів на самовизначення – з іншого, на порушенні якого спекулює зацікавлена сторона, застосовуючи маніпулятивні інформаційні технології.

За останні два роки Україна зіткнулася з організованим сепаратистським рухом, який має свої особливості. По-перше, наша країна має справу з гібридним сепаратистським конфліктом на Донбасі, основою якого є політичний сепаратизм, інспірований та підтриманий державою, що здійснює агресію проти України, Російською Федерацією. По-друге, сепаратистські прояви фіксуються і в інших регіонах України. Зокрема, окремі представники національних та етнічних громад, що проживають на півдні і заході України, намагаються активізувати процеси отримання національних автономій у складі України. Окремою проблемою є те, що відповідні процеси можуть бути використані РФ проти нашої держави як елемент гібридної війни.

Актуальним завданням держави є формування стратегії протидії сепаратизму в Україні на основі аналізу причин виникнення цього явища. Така стратегія має передбачати визначення шляхів врегулювання гібридного сепаратистського конфлікту на Донбасі, а також упередження сепаратистських проявів та підвищення ефективності протидії сепаратистським рухам в інших регіонах України. Іншою небезпечною тенденцією, яка сформувалася нині у міжнародному безпековому середовищі і має вплив на процеси, що відбуваються на національному рівні, є зростання терористичної загрози. Незважаючи на заходи, яких постійно вживає світове співтовариство у боротьбі з цим явищем, терористична діяльність розвивається, адаптується до заходів протидії, її ефективність зростає з розвитком новітніх технологій.

Цілком справедливо зазначають автори праці, що для України терористична загроза нині є найвищою за всі попередні роки незалежності. Проте вона генерується не міжнародними терористичними організаціями, а РФ, агресивна політика якої спрямована на дестабілізацію і дезінтеграцію нашої держави, і пов'язаної з нею підтримкою диверсійно-терористичної діяльності сепаратистських рухів. З огляду на нові тенденції поширення терористичної загрози, які формуються як у міжнародному середовищі, так і в нашій країні, особливої актуальності набуває вжиття комплексу заходів, спрямованих на підвищення ефективності протидії тероризму в Україні.

Для досягнення зовнішньополітичних цілей РФ активно використовує у якості «енергетичної зброї» власний паливно-енергетичний комплекс. Саме енергетика, передусім сфера газопостачання, слугувала РФ інструментом досягнення своїх цілей у взаємовідносинах з Україною та країнами Європейського Союзу у передвоєнний період.

Цей аспект неодноразово відзначали фахівці у сфері енергетики, проте частина західноєвропейської політичної еліти та експертів, бажаючи зберегти дружні стосунки з важливим постачальником енергоресурсів, намагалася розглядати поведінку Росії виключно в межах економічної раціональності.

Для України ж, як і для інших країн колишнього СРСР та Варшавського договору, застосування Росією енергетики для обмеження їх суверенітету було реальністю. Фактично, історія відносин між Україною та Росією в енергетичній сфері була перманентною «прихованою війною» (або ж гібридним миром) між Україною, яка намагалася отримати незалежність, та Росією, яка прагнула зберегти Україну у сфері своїх політичних, економічних та технічних інтересів.

Як показала практика, в умовах гібридного миру найбільш ефективними «енергетичними» інструментами підпорядкування політики інших країн російським інтересам стали: монополізація ринку країни-споживача у спосіб маніпулювання цінами (надання знижок окремим компаніям та країнам за укладання довготермінових контрактів); корумпування посадових осіб країн-споживачів

та менеджерів компаній (укладання контрактів на вигідних для Росії умовах); блокування реформ внутрішнього енергетичного ринку (недопущення лібералізації енергетичного ринку, реалізації проектів диверсифікації енергопостачання, блокування процесу розмежування видів діяльності вертикально інтегрованих компаній); блокування процесів формування спільного ринку країн-споживачів (перешкоджання формуванню спільного ринку країн-споживачів, заборона на реекспорт енергоносіїв у рамках угод з Росією, надання переваг окремим країнам (компаніям) у доступі до внутрішнього російського ринку).

Варто наголосити на тому, що у монографії відведено значне місце участі російських спецслужб, що має ключове, а іноді й вирішальне значення для досягнення мети гібридної війни: політичні цілі досягаються мінімальним збройним впливом на противника, за рахунок підриву військового та економічного потенціалу, інформаційно-психологічного тиску, активної підтримки внутрішньої опозиції, партизанських і диверсійних методів тощо. У своїй діяльності вони використовують як традиційні методи силової боротьби, новітні технології ведення розвідувально-підривної діяльності, здійснення морально-психологічного тиску, ідеологічної обробки населення.

Автори резюмують, що, підтримуючи постійне джерело напруженості на Донбасі, Кремль прагне виснажити Україну. Для просування російських поглядів на ситуацію в Криму і на Донбасі та ймовірні шляхи вирішення конфлікту на сході України керівництво РФ намагається активно використовувати.

Криза в Україні та Мінський переговорний процес опинилися в фокусі світової політики, оскільки від їх результату залежать подальші трансформації в європейській та світовій політиці і безпеці. Наразі жодна країна не запропонувала адекватних відповідей на виклики епохи, передусім щодо змін, які відбуваються у міжнародному безпековому середовищі.

Окрім аналізу ситуації, автори монографії пропонують доволі дієвий за формою та змістом варіант послаблення напруги на Донбасі. Зокрема, вони пропонують з метою посилення переговорних позицій Україні варто добиватися розширення нормандського формату для більш активного залучення до процесу мирного врегулювання ще двох держав – США і Великої Британії. Також доцільно було б поставити на розгляд на міжнародному рівні питання щодо розробки механізму міжнародно-правових гарантій державного суверенітету і територіально цілісності України.

Насамперед, автори монографії стверджують, що, спираючись на досвід України, можна виокремити особливості, притаманні сучасній гібридній війні, як-от: відсутність чітко визначених у часі меж, оскільки гібридна війна завжди має статус неоголошеної, тому момент її початку неможливо зафіксувати у часі, як і визначити кінцевий термін завершення; справжні цілі гібридної війни є нечіткими і не до кінця зрозумілими; гібридна агресія має багато операційних полів, дії на яких ведуться одночасно, непослідовно, асиметрично; кількість та вартість втрат, понесених усіма акторами, важко обраховується як внаслідок відсутності релевантних статистичних даних, так і через неможливість чіткого розмежування прямих і непрямих втрат; у структурі людських втрат, на відміну від традиційної війни, вагомою є частка цивільного населення, яке постраждало як від бойових дій, так і внаслідок різкого погіршення соціально-економічної, екологічної, епідеміологічної ситуації загалом; гібридна війна зумовлює внутрішньодержавні переміщення населення, масштаб яких є катастрофічним.

Автори зазначають, що сьогодні Україна є центром світової гібридної битви, виграти яку не можна. Світова гібридна війна ведеться у межах єдиного глобалізованого простору на фронтах, утворених лініями розподілу між зонами стабільності і безпеки, де панує закон і міжнародне право, та сферою невизначеності і політичного хаосу, де панує право сильного. Тому кожна країна, яка є активним чи пасивним актором світової гібридної війни, має визначити для себе спосіб існування в таких умовах (виживання, пристосування, трансформація і розвиток) та створити відповідну сукупність стратегій функціонування.

На думку авторів монографії, слід констатувати, що головним наслідком трирічної боротьби з російською гібридною агресією стало те, що Україна довела свою цілковиту спроможність як держави, здатної захистити суверенітет і політичну суб'єктність. Політична мета нашого гібридного противника не досягнута і не буде досягнута. Але боротьба триває.

Сьогодні до державних доктринальних документів в Україні доцільно ввести поняття гібридного конфлікту, гібридної агресії та гібридних загроз. Водночас, держава як безпосередній об'єкт гібридної агресії – має забезпечити створення національної стратегії гібридної протидії з опорою на власні ресурси в усьому їх обсязі та з усіма складниками – військовими, людськими, економічними, політичними, дипломатичними, психологічними, гуманітарними, інформаційними.

Однак, як зауважують автори праці, російська агресія згуртувала український народ до опору, що за широкої підтримки міжнародної спільноти стало основною перепорою в реалізації планів Кремля.

Варто зазначити, що основні наукові положення сформульовані виважено і фахово, із знанням досліджуваної проблеми, всебічно обґрунтовані, мають незаперечне значення.

Автори монографії виявили широку обізнаність зі спеціальною літературою з проблеми, що досліджувалася і зуміла фахово її проаналізувати. Загалом монографія відзначається глибоким науковим аналізом фактів, документів та історичної літератури з цієї проблематики, що забезпечило наукові та обґрунтовані, зважені й аргументовані висновки.

Завершуючи аналіз монографії, варто зазначити, що рецензована монографія є давно очікуваним й корисним виданням, що відзначається новизною постановки та вирішення низки завдань, пов'язаних з дослідженням як гібридної війни загалом, так і окупацією Росією території України. Поява рецензованої монографії заповнює прогалину у системі досліджень гібридної війни в Україні, а систематизований і об'єктивно викладений матеріал має не лише світоглядне й наукове значення, але й суспільне.

Volodymyr Mysko

WORLD HYBRID WAR: UKRAINIAN FRONT: MONOGRAPHY / FOR LAG. ORDER

V. P. GORBULIN. – KHARKIV: FOLIO, 2017. – 496 S.

The collective monograph prepared by the specialists of the National Institute for Strategic Studies was reviewed in the article. For the first time in the domestic and world science, the phenomenon of the world hybrid war in the perspective of Russian aggression against Ukraine was explored in detail. The essence of the hybrid war is considered in the context of the systemic crisis of world security, and its phenomenon – as the latest form of global confrontation.

The reasons and preconditions of Russian aggression against Ukraine, its strategic goals, as well as the peculiarities of hybrid warfare in various dimensions: military, political, economic, social, humanitarian, and information, are considered in detail. The local successes of our state in counteracting hostile Russian plans in separate directions are analyzed. A general conclusion is drawn about Ukraine's ability to prove its ability as a state defending its sovereignty in the fight against the aggressor. The issues of reforming international security institutions and the search for a balance of forces in a new, hybrid reality are considered.

Key words: monograph, review, hybrid war, Ukraine, world security.